

OCENE IN POROČILA

Ptujski arheološki zbornik: ob 100-letnici muzeja in Muzejskega društva. Ptuj : Pokrajinski muzej, 1993. 636 strani.

Pokrajinski muzej Ptuj in Muzejsko društvo sta se odločila ob 100-letnici izdati poseben Ptujski arheološki zbornik (do danes je izšlo pet številčk Ptujskega zbornika). Zakaj arheološki zbornik? Zato, ker so prav arheološke najdbe bile tiste, ki so burile domišljijo in povzročile zanimanje za staro mesto ob Dravi. In prav arheološka izkopavanja ter z njimi pridobljeni predmeti, ki so iz Ptuja romali v Gradec in na Dunaj (v tamkajšnje muzeje), so vzpodbudili Ptujčane, da so leta 1893 ustanovili muzejsko društvo, katerega glavni namen je bil ustanovitev muzeja. V muzeju so videli tisti osnovni pogoj, da ostanejo najdbe doma na Ptuju.

Po vsebini je zbornik razdeljen na več sklopov. Prvi prispevek je posvečen stoletnici, v nadaljevanju pa si prispevki sledijo po kronoloških obdobjih. Tako se zvrstijo: Prazgodovinske dobe, Rimska doba, Pozna rimska doba, Srednji in novi vek in na koncu še prispevek, ki govori o geofizikalnih meritvah. Vsebinsko izjemno bogata in tudi obsežna publikacija, želeti je samo, da bi bilo takšnih čim več.

Prispevek ob stoletnici je napisal arheolog Pokrajinskega muzeja Ptuj Brane Lamut. Konotacija prispevka je orientirana na ljudi, ki so proučevali arheološke ostaline Ptuja. Dotakne se časa pred nastankom muzeja, saj je nastala prva risba antičnega kamna – Orfejevega spomenika – še v renesansi v začetku 16. st.. V 19. st. se je zanimanje za arheološke ostaline izjemno povečalo in leta 1830 je ptujski kurat Simon Povoden dal vzdati rimske nagrobnike in posvetilne kamne v mestni stolp, nastal je prvi muzej na prostem »sub divo«. V nadaljevanju prispevka sledi v kronološkem zaporedju prikaz delovanja pomembnejših arheologov, ki so delovali na Ptuju, dotakne pa se tudi važnejših mejnikov v zgodovini muzeja.

Prispevek za naslovom »Kamnito orodje v severovzhodni Sloveniji«, ki ga je napisala arheologinja Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Maribor Marija Lubšina-Tušek, je prvi v sklopu prispevkov iz obdobja prazgodovine. Prispevek je del avtoričine diplomske naloge. V prvem delu avtorica predstavlja zgodovino raziskav neo-eneolitika v severovzhodni Sloveniji, v nadaljevanju pa skuša podati naselitveno podobo tega prostora na osnovi karte najdišč. Sledi prikaz kamnitega gradiva s katalogom (številni predmeti so predstavljeni prvič) in dopolnitvijo Pahičeve tipološke tabele ter poskusom interpretacije. V celotnem prispevku je verjetno daleč najboljši in najuporabnejši kataloški del, ki prikazuje predmete po krajih najdbe in pove kdo in kje jih hrani, posebna vrednost je tudi dosledno navajanje literature za kataloške predmete.

Spektrometrične raziskave poznobronastodobnih depojskih najdb Pušenci, Cerovec in Hudinja avtorice Neve Trampuž-Orel, Sonje Klemenc in Vide Hojnik je prispevek, ki ne sodi v vrsto »klasičnih« arheoloških člankov. Za naš prostor je rahlo neobičajen, vendar še kako smiseln in potreben, saj je prav arheometalurgija veda, ki ji bo morala slovenska arheologija posvečati bistveno več časa. Avtorice so želele na podlagi metode in kot primerjava z rezultati podobnih raziskav v Švici, preveriti vsebnost nekaterih elementov (kositra Sn, svinca Pb, arzena As, antimona Sb, srebra Ag, niklja Ni in kobalta Co pri predmetih treh depojskih najdb pozne bronaste dobe iz severovzhodne Slovenije. Rezultati raziskave kažejo za omenjene depoje precejšnjo enotnost v vrsti bronu, kar navaja na misel, da so bile zlitine pripravljene iz bakrovih surovcov istega izvora.

Ivančica Pavišič iz Zagreba prikazuje v svoji razpravi material, odkrit v poznobronastodobni naselbini Špičak v Hrvaškem Zagorju (Bojačno). Iz analize materiala izhaja, da je keramika v ozki povezavi s t.i. Ruško skupino in njenimi posebnostmi, tako v oblikovnem smislu kakor tudi po ornamentiki z bogato vrezanimi motivi, ki ji dajejo specifični regionalni značaj pozne bronaste dobe v Slovenskem Podravju. Po obliki in ornamentiki se material vklaplja v okvire kulture polja z žarami Müller Karpeovega Ha A2 in Ha B1–B2 stopnje za srednjeveško periodizacijo.

Dr. Dragan Božič iz Ljubljane piše o latenskih najdbah na območju Ptuja, kjer so bila doslej odkrita tri latenskodobna najdišča: Panorama, Grajski grič in Rimska ploščad (prej Zihlerlova) v Rabeljčji vasi. Avtor najprej poda podroben pregled vseh treh najdišč, v nadaljevanju prispevka pa se posveti samo objavljenim kovinskim najdbam. Kot prvega predstavi bronast bradavičasti obroček najden leta 1938 na Panorami. Na Slovenskem je bilo do danes najdenih nad 30 primerkov tvrstnega nakita. Obročki sodijo v pozni laten, avtor pa se strinja s tezo, da gre pri bradavičastih obročkih za amulete, ki so jih nosile ženske okrog vratu oziroma na prsih na ogrlici iz jagod. Naslednji predmet, ki ga podrobneje predstavi, je bronast zatič z ušescem in zajedo, ki je bil najden na turnirskem prostoru grajskega griča (dolgo so ga imeli za del konjske uzde). Najdbo je časovno mogoče opredeliti zaradi okrasa na gumbih, ki je značilen za stopnjo LT D. Ptujski zatič primerja avtor z drugimi odkritimi bronastimi in železnimi zatiči. Kot tretjo najdbo nam predstavlja fibulo vrste Mötschwil, najdeno na rimski ploščadi v Ptuju. Od fibule sta se ohranila masiven lok lečastega preseka in peresovina s štirimi navoji in zunanjo tetivo. Za primerjavo navaja avtor dve fibuli iste vrste iz Flacha v Švici. Ob koncu poda avtor še naselitveno podobo ptujskega območja v latenski dobi. Predstavljena najdišča naselbinskega značaja glede na datacijo kovinskih najdb niso enako stara, Naselje na Rimski ploščadi sodi v stopnjo IIb mokronoške skupine (170–110 pr.n.št.), obe višinski naselji (Panorama in Grajski grič) sta mlajši, material je datiran v čas stopnje Mokronog IIIa (110–30 pr.n.št.).

Prvi prispevek iz rimskega obdobja je napisala dr. Iva Miki-Curk, govori pa o sožitju Petovione z bližnjimi in daljnimi kraji. Avtorica poda najprej v grobih črtah pregled virov, ki jih nato analizira z različnih zornih kotov, kot so: naravni pogoji, predrimsko naselbinsko izročilo, strateški pogled, prometne smeri, upravna vloga, gospodarski tokovi, pogled na verstva, podoba mestnega urbanizma in arhitekture, civilizacijske dobrine in posamezne usode. V sklepnem delu ugotovi, da Petoviona kot srednje veliko rimsko mesto ni bila nikoli v popolnoma mrtvem toku, že zaradi tega ne, ker je živela ob pomembni prometni poti in je tako bila v stalnem stiku z velikimi središči.

O petovionski vladajoči aristokraciji govori prispevek dr. Marjete Šašel Kos iz Ljubljane. Predstavi nam najpomembnejše mestne funkcije rimske kolonije Petovione, ki so znane iz napisov. Za analizo je uporabila napise, ki te funkcije omenjajo na nagrobnikih, sarkofagih, reliefih, stebričkih. Zanimajo jo predvsem ljudje, ki so mestne zadeve v Petovionu urejali in seveda družine iz katerih so izhajali. Analiza pokaže, da je bila oblast osredotočena v rokah samo nekaj premožnih družin, saj je bila višina premoženja osnovni pogoj za opravljanje magistratur. Ob koncu se avtorica na kratko dotakne še bogov, ki so jih častili petovionski magistrati in so dokumentirani na spomenikih.

Mateja Belak z Inštituta za arheologijo SAZU primerja v prispevku z naslovom »Med Nutricami in Mitro« številčnost posvetil bogovom na ptujskih kamnitih spomenikih s sosednjimi mesti iz Panonije in Norika (z Emono, Savarijo, Celejo in Flavijo Solvo). V primerjavah izstopa Petoviona v skoraj vseh izbranih smereh (domači bogovi, Jupiter, rimski bogovi in vzhodni kult) iz splošnega okvirja province Panonije, še prav posebej izstopa delež mitraičnih spomenikov (ki jih je celo več kot posvetil Jupitru) in posvetila Nutricam.

V angleško pisanem prispevku (povzetek v slovenščini) prikazuje in primerja dr. Tamás Bezeczký iz Budimpešte napise na amforah, v katerih so bile shranjene ribje omake, priljubljena jed Rimljanov. Podrobnejša analiza napisov lahko posreduje pomembne podatke, med drugim tudi, čigav in kateri recept so uporabili za omako. Posebno pozornost namenja kratici HISP in njenemu pomenu. Popolnoma ohranjeno amforo z napisom, ki vsebuje omenjeno kratico, so našli tudi na Ptujju (ptujsko amforo primerja s tisto, najdeno na Magdalenski gori). Avtor je mnenja, da kratica HISP označuje ime ustvarjalca in ne, kot so domnevali poprej, geografsko poreklo recepta.

Prof. Erna Diez iz Gradca zastavlja v prispevku v nemščini, z naslovom »Magna Mater ali Nutrix« vprašanje in obenem postavlja hipotezo o ženskem poprsju, najdenem v bližini mitreja na Zgoranjem Bregu, če morda ne predstavlja prej Nutrico kot Magno Mater. Ko je bil ženski doprsni kip leta 1913 odkrit v prostoru neposredno ob III. mitreju, so pač po najdišču in izgledu skleпали, da gre za stvarnico »Veliko mater«; takšna je še danes veljavna teza Mihovila Abramića. Prof. Diezeva je ob poprsju namenoma malo provokativna, saj si to kvalitetno izdelano poprsje zasluži več pozornosti, kot jo je bilo deležno do sedaj. Naslednja razprava je po dolžini kratka, v njej pa prikazuje dr. Paola Korošec zanimiv srebreni rimski prstan, najden ob zaščitnih raziskavah leta 1977 v Rabelčji vasi. Prstan je v bistvu unikat, saj nima v tej vrsti nakita neposredne primerjave. V prizoru, ki je upodobljen na prstanu, so prikazane štiri osebe, dva rimska vojaka (tisti, ki je upodobljen na konju je verjetno še kaj več) in dva barbara v neposrednem spopadu. Prizor je prikazan zelo realistično, osrednja oseba v liku jezdeca je še posebej poudarjena. Osnovna naloga, ki si jo je avtorica zastavila, je bila datacija prstana. Glede na primerjave z drugimi spomeniki in predmeti ga datira v čas vladavine Marka Avrelija in njegove zmage v vojni s Kvadi in Markomani.

O drobni plastiki, konkretnjeje o fragmentu kipca Herkula s Ptujja (Rabelčje vasi), govori prispevek Josipa Korošca iz Restavratorskega centra Republike Slovenije. Fragment, ki je bil najden leta 1977, predstavlja spodnji del leve roke, ki sega do komolca, drži pivsko posodo, prek lakta pa ima močno nagubano levo kožo. Avtor za primerjavo prikaže številne analogije Herkula, tako v obliki plastike, kot tiste na reliefih. Poudarja tudi vpliv velikega kiparja Lizipa na oblikovanje Herkulov. V Ptujju je bil (po najdbah sodeč) Herkulov kult lepo uveljavljen, čeprav njegovega svetišča do danes še niso odkrili.

Številni arheološki predmeti niso romali s Ptujja samo na območje izven današnje Slovenije, nekateri so ostali dosti bliže svojemu prvotnemu najdišču. O petovionskih najdbah, ki se danes nahajajo v mariborskem muzeju, govori prispevek Stanka Pahića. Predmete iz najdišč na Ptujju sta pridobivala Museumverein in Zgodovinsko društvo. Mariborčani so želeli s predmeti s Ptujja predvsem obogatiti in popestriti svoje muzejske zbirke (arheološka bera predmetov v Mariboru je bila po ustanovitvi muzeja 1903 še skromna), dosti manj jih je seveda zanimalo proučevanje preteklosti rimske Petovione. Prispevku so dodane preglednice, ki prikazujejo pregled izkopavanj, številčno stanje zvrsti najdb, seznam pridobljenih predmetov, seznam mozaičnih kosov z območja Petovione in seznam marmornih spomenikov.

Janka Istenič iz Narodnega muzeja obravnava v svojem prispevku oljenke, najdene na zahodnem petovionskem grobišču (današnja Hajdina) ob antični cesti v Celejo. Oljenke predstavljajo 17 odstotkov vseh ohranjenih predmetov iz grobov in tretjino vseh keramičnih pridatkov (razen ene so vse oljenke keramične). Poudarek pri proučevanju oljenk je bil predvsem na vprašanju o njihovem izvoru, zato je posebna pozornost v prispevku namenjena značilnostim keramike (tehnološkim skupinam), saj je po mnenju avtorice »to za sedaj najboljša pot pri reševanju vprašanja izvora oljenk«.

Zanimiv prispevek o svinčenih izstrelkih za pračo na jugovzhodnoalpskem področju je napisala Jana Horvat. Prvi del prispevka govori o razvoju in uporabi prače in izstrelkov (ti so bili iz kamna, gline in svinca) v prazgodovini in starem veku. V drugem delu pa je podan pregled najdišč na obravnavanem območju: Barda-Roba (Italija); Grad pri Šmihelu pod Nanosom; Vrh gradu pri Pečinah; Ulaka nad Starim trgom pri Ložu; Dolge njive pri Vrhniki-Nauptortus; Zgornja Slinvica; Cvinger nad Virom pri Stični; Ptuj-Poetovio; Sisak-Siscia (Hrvaška); Nesactium (Istra, Hrvaška).

»Štukature iz Petovione« je naslov prispevka dr. Christine Ertel z Dunaja. Pokrajinski muzej Ptuj hrani 24 fragmentov štukaturnih zidnih vencev. Najstarejše raziskave Petovione so se vršile na območju rimske naselbine južno od Drave, ki so jo identificirali kot canabae. Štukaturo sta ob svojih raziskovanjih odkrila V. Skrabar in S. Jenny. Avtorica štukaturo stilno razvrsti in prikaže paralele. Število ornamentov, za katere se da neposredno določiti paralele, je manjše kot število neodvisno oblikovanih ornamentov, saj je »možnost variacij pri štukaturnih ornamentih takorekoč neskončna . . .« Na podlagi štukaturnih venčnih zidcev pripisuje stanovanjske hiše canabae iz Petovione srednje do dobremu standardu opremljanja.

Dr. Verena Gassner, prav tako z Dunaja, predstavlja v svojem prispevku panonsko loščeno keramiko z žigosanimi okrasi iz Karnunta. Za panonsko loščeno keramiko je značilna črna ali rdeča loščena prevleka ter ornamentalni, redkeje figuralno žigosani okrasi, izdelovali pa so jo v različnih središčih panonske province. V prispevku so predstavljene najdbe iz Karnunta. Čeprav je obseg materiala skromen (manj kot 40 fragmentov), je opazna široka paleta variant tako v proizvodnji, kot v žigosanem okraševanju, kar nakazuje, da ne gre za poenoteno proizvodnjo.

Ivan Tušek iz Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Maribor opisuje v svojem prispevku zaščitna izkopavanja na novi obvoznici ob Potrčevi cesti v Ptujju konec leta 1987 in v prvi polovici leta 1988. Arheološka dela na omenjenem območju so bila nujno potrebna, saj so bili že ob gradnji gasilskega doma najdeni na tem terenu rimski grobovi z lepimi pridatki. Dela so izvajali v dveh sondah, prva v dolžini 74 m in širini od 2 do 6 m je potekala v smeri V–Z, druga v dolžini 25 m in širine 16 m pa v smeri SV–JZ. Zapis se omejuje na sondo 1, ki je bila globine 40–60 cm, najdenih pa je bilo enajst žganih in štirijske skeltni grobovi. Ti predstavljajo le del, v glavnem že uničenega vzdolžnega rimskega grobišča ob rimski cesti Petoviona-Savarija. Prispevek vsebuje bogat slikovni material ter opise grobov in pridatkov.

Prispevek z naslovom »Lončarsko opekarska delavnica v rimski obrtniški četrti na Ptujju« je v bistvu poročilo arheologinje Mojce Vomer Gojkovič iz Pokrajinskega muzeja Ptuj o zaščitnih izkopavanjih na arheološko izjemno bogatem terenu t.i. obrtniške četrti rimske Petovione pri ptujski bolnišnici v letih 1989–1991. Odkrit je bil kompleks stavb in deset lončarskih oz. opekarskih peči, različnih po obliki in velikosti (dejansko gre za obrtniško delavnico). Na omenjenem območju je bil raziskan tudi del rimske ceste Poetovio – Savaria, ki je bila široka 6 m in po sredini razdeljena s pokončnimi peščenci. Del ceste je predviden za prikaz, vendar je na žalost vse do danes ostal neurejen in izpostavljen vremenskim razmeram. Prispevek vsebuje fotografije in risbe materiala in tlorisa delavnice.

Specifičen, vendar še kako dobrodošel je prispevek Mire Strmičnik-Gulič iz mariborskega zavoda, ki govori o skrbi za izročilo preteklosti in predstavi uspešno sodelovanje arheologov z zasebnim graditeljem, kar je dalo uspešen rezultat pri spomeniško zahtevni nalogi. Na Hajdini je bila odkrita lončarska peč, ki pa zaradi zasebne gradnje ni mogla biti prezentirana na mestu najdbe »in situ«, tako, da so jo morali prestaviti na novo lokacijo, kar je že samo po sebi zelo zapleteno, če pa primanjkuje potrebnih izkušenj je vse še težje. Avtorica opiše zapleten postopek dvigovanja, prestavljanja in konzervacije peči, to je tudi bistvo prispevka, saj lahko služijo kot model za podobne situacije.

Prispevek dr. Slavka Ciglenečkega z Inštituta za arheologijo ZRC SAZU se dotika najbolj zamegljenega dela v zgodovini starega Ptujja, to je njegovega zatona. Prispevek z naslovom »Arheološki sledovi zatona antične Petovione«, je pisan polemično, vendar z jasnim izhodiščem. V prvem delu avtor kritično povzema dosedanje izsledke, jih primerja in tehta ter popravlja številne domneve. V nadaljevanju prikaže še zanimivejše posamične najdbe, za katere najdiščni konteksti v glavnem niso znani, so pa pomemben pokazatelj intenzivnosti življenja. Ob koncu prispevka poda na podlagi spoznanj, ki izhajajo iz pregleda arheološkega gradiva, sliko poznoantične Petovione. Ta je za čas ob koncu 4. in prvo polovico 5. st. in; Petoviona je še vedno živahno mesto, vendar v obsegu močno skrčeno. Podoba v drugi polovici 5. st. in v 6. st. je povsem drugačna. Po avtorjevem mnenju je življenje ugasnilo, le manjše skupine prebivalcev in popotnikov so se zadrževale v ruševinah, ostalo prebivalstvo pa se je izselilo in utrdilo v zaledju. Glede trditve se naslanja na rezultate raziskovanj pribežniških postojank, ki so med Ptujem in Celjem številne, sodijo pa prav v čas 5. in 6. stoletja.

Zelo zanimiv in smelo zastavljen, hkrati pa tudi nekoliko »provokativen«, vendar v naši strokovni literaturi še kako dobrodošel je članek dr. Timoteja Knifca z naslovom »Hunski sledovi v Sloveniji«. Ali je to divje, svobodno ljudstvo na neulovljivih konjih zapustilo kaj sledov na naših tleh, čez katera je odhajalo na svoje roparske pohode? Prispevek je razdeljen na tri dele. V prvem delu avtor pregleda zgodovinsko literaturo, v drugem delu se posveti ljudskemu izročilu, v najboljšejnem tretjem delu pa kritično predstavi arheološko gradivo, ki bi morebiti lahko bilo hunskega izvora. Avtor je želel s prispevkom »orisati zgodovino hunskega vprašanja v Sloveniji in postaviti dejansko podlago za njegovo razreševanje«, kar mu je v veliki meri tudi uspelo.

Dr. Željko Tomičić iz Zagreba piše o proučevanju kronologije belobrdskih segmentov srednjeveškega grobišča na ptujskem grajskem griču. Predvsem skuša na temelju analize dela grobnega inventarja iz grobišča na t.i. turnirskem prostoru zbrati elemente za proučevanje nastanka in trajanja enega dela grobišča in s tem morda vzbuditi k podrobnejemu raziskovanju celotnega kompleksa srednjeveškega grobišča, na podlagi tega pa bi prišli tudi do neke kulturne in etnične slike.

Prispevek arheologinje Pokrajinskega muzeja Ptuj Marjane Tomanič-Jevremov je poročilo o odkritih slovanskih grobovih v letih 1971, 1987 in 1988 med izkopavanju na grajskem griču. Avtorica poda najprej kratek historiat arheoloških raziskovanj na turnirskem prostoru, kjer so prvič izkopavali že 1909 in nadaljevali po II. svetovni vojni, ko so v letih 1946/47 odkrili številne slovanske grobove. V nadaljevanju se osredotoči na zaščitna izkopavanja, ki jih je sama vodila ali je bila vsaj prisotna. Manjša raziskovanja so se vršila 1971 na južnem platoju ob zahodnem stolpu, odkritih je bilo 7 skeltnih grobov in nekaj grad-

benih ostalin. Bežno se dotakne zaščitnih in sistematičnih izkopavanj v letih 1978 in 1979, bolj podrobno pa se posveti zaščitnim izkopavanjem v letih 1986–88, ki so bila pogojena z gradbenimi deli zaradi drenaže grajske žitnice. Odkrili so 7 poznoantičnih in 5 slovanskih grobov. Prispevek vsebuje tudi opise grobov in risbe za lažje razumevanje situacij pri posameznih izkopavanjih.

Preliminarne narave je poročilo Braneta Lamuta o arheoloških izkopavanjih leta 1989 v Prešernovi ulici na Ptujju, torej v samem centru starega mesta. Glede na starejše raziskave so pričakovali odkritje antičnih ostalin, vendar ni bil odkrit niti en fragment iz rimskega časa. Odkrili pa so prazgodovinski del naselbine z ostanki hiš s prehoda iz eneolita v zgodnjo bronasto dobo in precej poznosrednjeveškega in zgodnjenovoveškega gradiva. V glavnem gre za keramiko, nekaj je tudi fragmentov stekla in govejega rogova. Prispevku je dodanih nekaj fotografij in izrisan izbor keramičnega gradiva.

Zadnji prispevek v zborniku govori o geofizikalnih meritvah na rimskodobnem arheološkem najdišču ob Vespazianovi ulici na Ptujju, napisal pa ga je geolog Branko Mušič. Geofizikalne metode v arheologiji temeljijo na dejstvu, da se fizikalne lastnosti ostalin razlikujejo od fizikalnih lastnosti tal, kjer ležijo. Aprila 1991 so bile opravljene geofizikalne meritve na Ptujju. Za geofizikalno prospekcijo so uporabili metodo geoelektričnega kartiranja. Prispevek dopolnjujejo številne skice in grafični prikazi merjenj. Dobljeni rezultati meritev električne upornosti kažejo, da so meritve koristne predvsem pri ugotavljanju prisotnosti, obsega in stopnje ohranjenosti arhitekturnih ostalin, razočarali pa so rezultati glede natančnosti informacije o arhitekturi ostalin. Uporaba geofizikalnih merilnih tehnik je glede na cenenost in kratek čas potreben za terensko delo povsem upravičena.

Martin Šteiner

Ivo Lukanc, **Diocletianus. Der römische Kaiser aus Dalmatien.** Fontation Numismatica antica. Wetteren : Edit cultura, 1991. 345 strani.

Pred tremi leti v Belgiji objavljena monografija Iva Lukanca o Dioklecijanu vsebuje naslednje poglavitne podteme: Dioklecijanovo življenje (tabelaričen prikaz zanesljivih dejstev in datumov, na str. 12–15 v nem., na str. 22–25 v franc. in na str. 33–35 v angl.), predstavitev epigrafskih in papiroloških virov o Dioklecijanu in reprodukcije cesarjevih portretov (str. 37–97), korpus Dioklecijanovih zlatnikov (str. 99–235), poglavje o Dioklecijanovih zlatnikih na evropskih in svetovnih dražbah od 1741 do 1990 (str. 237–279) in obsežno bibliografijo del o Dioklecijanu in njegovi dobi (281–343) ter sklepno kazalo (345). Delo prinaša v celoti izredno dragoceno gradivo za Dioklecijanovo čas, ki ga sestavljajo numizmatični, epigrafski, papirološki in ikonografski viri. To gradivo je kot celota raztreseno v celi množici publikacij in zato precej težje dostopno kot na primer literarni viri o samem cesarju (vsi ti so naštetni v: A.H.M. Jones, – J.R. Martindale – J. Morris, *The Prosopography of the Later Roman Empire I*, Cambridge 1971, 253 sl.), pa tudi težje dostopno kot pravni viri (okrog 1300 zakonov ali fragmentov zakonov v različnih pravnih zbirkah pozne antike). Avtor se je pri zbiranju gradiva osredotočil v prvi vrsti na Dioklecijana in ne toliko na celotno obdobje (oziroma na njegove sovladarje). Po osrednjih temah bomo predstavili glavne rezultate Lukančeve monografije in ob njih navedli nekaj svojih predlogov za dopolnitev.

V uvodnem poglavju je avtor prikazal v kronološkem zaporedju (po letih) trdna in zanesljiva dejstva iz cesarjevega življenja. Od virov, ki so manj poznani oziroma težje dostopni, naj opozorimo na papirus iz Panopolis (Ch. Beatty Library – Dublin), ki prinaša točen datum cesarjevega rojstva (22. dec.; gl. v Lukančovi monografiji tudi reprodukcijo vira z objavo teksta v grškem izvorniku in v nem., franc. in angl. prevodu na str. 68–71), medtem ko se zdita letnica in natančen kraj, kot ju predlaga avtor (leto 245, kraj Libovac pri Solinu) manj zanesljiva. Kot kraj bitke s Karinom l. 285 (pri Evtropiju 9,20.2 »apud Margum ... inter Viminacium atque Aureum montem«, v *Hist. Aug., Vita Cari etc.* 18,2 »apud Margum«) je bolj verjetno kot dolina reke Morave (Margus) mišljeno mesto Margum (dan. Orašje) ob izlivu Morave v Donavo.

Drugo poglavje prinaša predstavitev Dioklecijanovih napisov, ponekod besedila, drugod le citate okroglo 250 napisov s cesarjevo omembo, ki jih prinaša *Corpus inscriptionum Latinarum* (vseh znanih je več kot 300; prim. P. Kneissl, *Die Siegestitulatur der römischen Kaiser*, Göttingen 1969, 178), od tega okroglo polovica iz Afrike. Sledijo izbrane reprodukcije napisov, portretnih plastik, izbranih primerov cesarske arhitekture itd. Kot historično posebej pomemben vir, ki ga avtor predstavlja, naj omenimo Dioklecijanov edikt o cenah (str. 83–85). Zbirka epigrafskih in papiroloških virov je dosti dragocena, saj dokumentira ne le razvoj cesarske ideologije, temveč tudi silno raznolikost v številu napisov z ozirom na izvor. K Dioklecijanovim gradbenim napisom iz Afrike naj omenimo pomembno novejšo študijo (ker je le ta izšla malo pred Lukancovo knjigo je ne najdemo v zelo izčrpnih sklepnih bibliografijah): G. Waldherr, *Kaiserliche Baupolitik in Nordafrika. Studien zu den Bauinschriften der diokletianischen Zeit und ihrer räumlichen Verteilung in den römischen Provinzen Nordafrikas*, Europäische Hochschulschriften Reihe III, Bd. 398, Frankfurt am Main–Bern–New York–Paris 1989.

Osrednji del publikacije predstavlja korpus Dioklecijanovih zlatnikov (v celoti 528). Korpus je sad dolgotrajnega zbirateljskega dela v velikem številu institucij (v celoti 74) po vsem svetu, ki te zlatnike hranijo. Katalog predstavlja pomemben prispevek k numizmatičnim raziskavam obdobja tetrahov. Avtor analitično predstavlja kovnice, emisije, legende na averih in reverih, dopolnjuje seznam novcev, objavljen v temeljni zbirki »The Roman Imperial Coinage« V/2 (1962) in VI (1967), poleg tega posreduje seznam novcev po muzejskih institucijah (osrednji del kataloga, str. 119–212) in po kovnicah (str. 213–235).